

James Dean: pionier

Op veel foto's zien we James Dean op straat, lopend of nonchalant poserend, vaak wegstarend en in gedachten verzonken. Deze foto – niet de in het artikel beschreven poster – is in 1955 gemaakt in New York. Foto: Magnum Photos, Dennis Stock.

of product van (na) zijn tijd?

Een onderzoek naar de opkomst en invloed van een icoon

Na het uitkomen van *East of Eden*, de eerste film met hem in de hoofdrol, werd James Dean op slag wereldberoemd. Een paar maanden later verzekerde hij zijn plekje in de filmgeschiedenis met zijn rol als de rebelse tiener Jim Stark in *Rebel Without a Cause*. Nog steeds wordt zijn optreden in één adem genoemd met de opkomende jongerencultuur in de jaren vijftig. Maar wat is de relatie tussen Dean en de emanciperende jeugd? En mag hij met recht de *the first American teenager* genoemd worden?

James Dean, een paar maanden voor zijn dood. Een stille straat, de jas op de linkerschouder, sigaret losjes in de linker mondhoek, een peinzende blik en een fotocamera om zijn nek. Aan beide kanten staan auto's die de jaren vijftig karakteriseren. De foto illustreert de getroebleerde houding van de vierentwintigjarige acteur.

In posterformaat hangt deze afbeelding in mijn woonkamer. De poster was een cadeau van mijn ouders toen ik naar mijn huidige woning verhuisde in 2016. Het was een symbolisch gebaar. Toen mijn ouders in 1983 in hun eerste huis gingen samenwonen kochten ze namelijk samen deze poster voor in hun huiskamer. Aan deze handeling kan een conclusie verbonden worden: mijn ouders zagen in de jaren tachtig in de poster van James Dean voldoende waarde om deze in de woonkamer te hangen en meer dan dertig jaar later zie ook ik de waarde in de poster om hem een prominente plek in mijn huis te geven.

Uit bovenstaand voorbeeld blijkt de continuïteit van James Dean als icoon. Een minder persoonlijk voorbeeld hiervan kan in verschillende geschiedenismethodes voor het voorgezet onderwijs gevonden worden. Tijdvak 10, de Tijd van televisie en computer, waarin naast de Koude Oorlog eveneens de emancipatie van jongeren een grote rol speelt, heeft op de titelpagina nogal eens een filmposter van de bekendste film van James Dean, *Rebel Without a Cause*, uit 1955. De reden hiervoor is dat James Dean vaak gebruikt wordt om de opkomende jongerenculturen te representeren. Hieruit blijkt dat Dean symbool staat voor een periode in de geschiedenis waarin jongeren zich gingen afzetten tegen de gevestigde orde en meer vrijheid wensten.

Het optreden van Dean wordt zo als het ware gewaardeerd als het symbool voor opkomende jongerenculturen in de jaren vijftig en zestig van de vorige eeuw. Maar was James Dean inderdaad een van de figuren die de jongeren heeft aangezet tot het verkrijgen van een prominente rol in de

maatschappij, had de reeds bestaande opkomende jongerencultuur een gezicht nodig of heeft de media getracht te profiteren van Deans te vroege dood?

Binnen een geschiedfilosofische benadering focust deze vraagstelling zich op het spanningsveld tussen structuralisme en individualisme. Wanneer gesteld wordt dat James Dean een onmisbare sleutelpositie had in de opkomst van jongerenculturen, is dit een individualistische visie op deze ontwikkeling. Wanneer de individualistische visie op ontwikkelingen in het verleden ondersteund wordt, is er altijd sprake van een zekere mate van uniciteit, er wordt immers gesteld dat zonder het handelen van één persoon een verandering in de maatschappij was uitgebleven. Als James Dean inderdaad het startsein heeft gegeven voor het emanciperen van jongeren dan moet hij tot op bepaalde hoogte uniek zijn geweest in die tijd.

Tekortgedaan

Dat James Dean uniek was en zijn status als icoon vooral aan hemzelf te danken had, beschrijft Lars Beckerman (2012) in zijn artikel *Why James Dean Matters*.¹ Volgens Beckerman wordt James Dean tekortgedaan door hem enkel als de knappe jonge acteur op posters te benoemen. Volgens Beckerman waren het wel degelijk de acteerprestaties die Dean tot icoon hebben gemaakt. Dean kan een *method actor* genoemd worden. Dit is een manier van acteren die in het begin van de twintigste eeuw voor het eerst is beschreven door de Rus Konstantin Stanislavski. *Method acting* houdt in dat de acteur of actrice in zijn of haar spel bewegingen en emoties niet kopieert, maar beleeft. Deze methode zou ervoor moeten zorgen dat acteurs geloofwaardig optreden.² Beckerman stelt dat James Dean de enige *method actor* is die er toe doet omdat hij in zijn films eigenlijk zichzelf speelt. Dit maakt dat hij geloofwaardig is in zijn spel. David Dalton lijkt dit te bevestigen.³ In zijn boek *The Mutant King* beschrijft Dalton de moeizame relatie die Dean met zijn vader had. ►

Jesse Havens is student en student-assistent aan de lerarenopleiding Geschiedenis van Fontys Hogescholen te Tilburg. Hij schreef dit artikel voor de module Meesterproef.

¹ Beckerman, L. (2010). *Why James Dean Matters*. Geraadpleegd op 5 december 2017, op larsbeckerman.wordpress.com/2010/11/08/why-james-dean-matters/.

² Scheibel, W. (2016). Rebel masculinities of star/director/text: James Dean, Nicholas Ray, and *Rebel Without a Cause*. *Journal Of Gender Studies*, 25(2), 125-140. <https://doi.org/10.1080/09589236.2014.916203>.

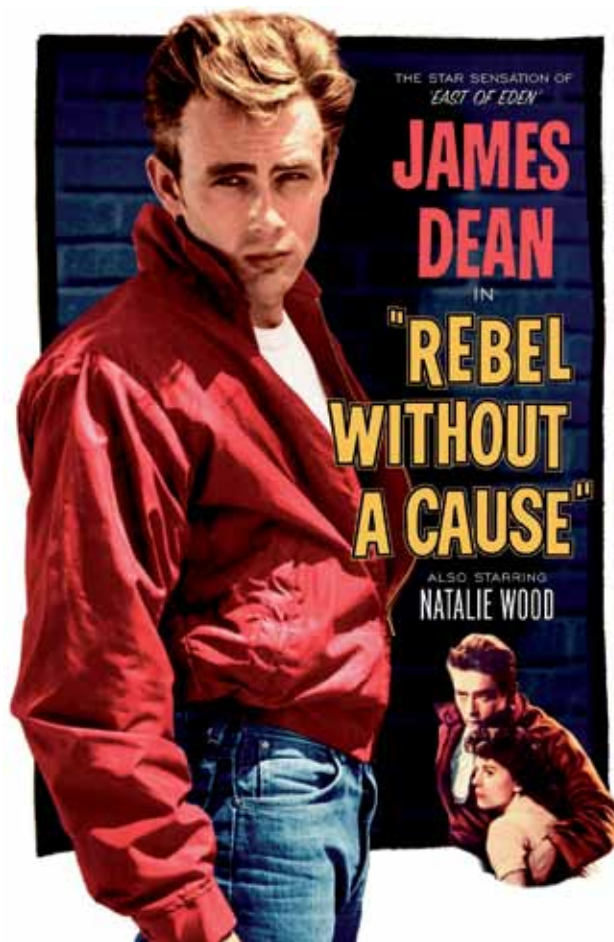
³ Dalton, D. (1974). *The Mutant King*. Chicago, IL: A Capella Books.

James Dean was negen jaar oud toen zijn moeder overleed. De vader van Dean stuurde zijn zoon samen met de kist waarin zijn moeder lag naar hun geboortedorp voor de begrafenis. De jonge James Dean zou daar bij zijn oom en tante gaan leven. Dean zou, volgens Dalton, steeds vol trots over zijn acteerprestaties hebben verteld aan zijn vader, zonder een positieve reactie terug te krijgen. In zijn eerste film, *East of Eden* (1955), speelt Dean een jongeman die vooral bevestiging van zijn vader zoekt. Zijn rol in *Rebel Without a Cause* (1955) is volgens Dalton eveneens een afspiegeling van de acteur zelf. In deze film speelt Dean een adolescent die zichzelf niet kan identificeren met de gevestigde orde en die graag, zoals veel jongeren ook nu nog, ertoe wil doen en bij de maatschappij wil horen. James Dean zelf had in zijn korte leven problemen met het zich conformeren aan de normen en waarden van de generaties boven hem, en zijn leven is een zoektocht geweest naar de plek waar hij thuishoorde. Nicholas Ray, de regisseur van *Rebel Without a Cause*, zei over het casten van James Dean als Jim Stark: 'The drama of his life, I thought, after seeing him in New York, was the drama of desiring to belong ... (So was Jim Stark's). It was a conflict of violent eagerness and mistrust created very young. The intensity of his desires, his fears, could make the search at times arrogant, egocentric; but behind it was such a desperate vulnerability that one was moved, even frightened.'⁴

Het is wellicht juist deze pure, realistische emotie van onbegrip naar de oudere generaties en de drang ergens bij te willen horen die kan verklaren waarom James Dean bij de jongere generaties zoveel aanhang vond. De jeugd uit de jaren vijftig kon zich met hem identificeren.

Niet anders

Er kan nu met enige voorzichtigheid worden gezegd dat James Dean inderdaad een bijzondere ster was, maar kan ook gezegd worden hij uniek is? Paul Alexander schrijft in zijn boek *Boulevard of Broken Dreams* dat Ortense Winslow, de tante van James die hem opvoedde na de dood van zijn moeder, zich hem niet herinnert als een tiener, puber en adolescent die anders was dan de anderen.⁵ Dit spreekt het pleidooi voor de uniciteit van Dean tegen. Volgens Martin Landau, een vriend en tijdgenoot van Dean, was er al sinds het einde van de Tweede Wereldoorlog een ontwikkeling gaande. Vóór de Tweede Wereldoorlog zouden de volwassenen de kledingstijl, muziekstijl en eigenlijk de volledige inrichting van de maatschappij hebben bepaald, dit veranderde volgens Landau na de Tweede Wereldoorlog. James Dean zou volgens hem deze nieuwe autonome jongeren representeren. Als deze redenatie gevolgd wordt, dan was James Dean dus geen aanleiding voor het emanciperen van jongeren die zich

onbegrepen voelden, maar een onderdeel en later een gezicht hiervan.

Dat vóór James Dean al sprake was van een duidelijke nieuwe generatie van jongeren blijkt ook uit het boek *De eindeloze jaren zestig* van Hans Righart.⁶ Righart schrijft hierin over de opkomst van een nieuwe groep jongeren in Nederland: de nozems. Dit waren vooral jongeren uit de arbeidersklasse die streefden naar een 'volstreckte levensvervulling', met andere woorden: die op zoek waren naar geluk. Dit uitte zich in het afzetten tegen de gevestigde orde door het lang laten groeien van de haren, hard rijden op motors, vechtsporten, leren jassen, en dit allemaal om te voelen dat je leefde zonder zorgen over een toekomst of een gezin. Volgens Righart werd er voor het eerst over deze jongeren als groep gesproken in het najaar van 1955 door journalist J. Vrijman. In Amerika werd James Dean pas bekend in 1955 en zijn beroemde *Rebel Without a Cause* kwam in Nederland pas in 1956 uit. Naast James Dean wordt ook Marlon Brando, die in de film *The Wild One* (1953) speelde, door Righart als rolmodel genoemd voor de nieuwe jongeren; hieruit blijkt dat er vóór Dean al ontwikkelingen waren in het emanciperen van jongeren in de jaren vijftig. Uit bovenstaande rijst de vraag waarom het dan toch Dean is die nog steeds geassocieerd wordt met rebelse jeugd en die nog steeds op posters en shirts te zien is. Het antwoord hierop ligt volgens

⁴ Humphreys, J. (1990). *Jimmy Dean on Jimmy Dean*. London: Plexus Publishing.

⁵ Alexander, P. (1994). *Boulevard of Broken Dreams. James Dean Leven & Legende*. Baarn: Uitgeverij Anthos.

⁶ Righart, H. (1995). *De eindeloze jaren zestig*. Amsterdam: Singel Uitgevers.

Justin Owen Rawlins in de periode na de dood van James Dean.⁷ Rawlins heeft in zijn artikel kritiek op de manier waarop roddeljournaliste Hedda Hopper voornamelijk haar eigen beeld van Dean schetst. Ze beweerde hem goed te kennen en schreef na zijn dood over allerlei 'geheimen' die James Dean niet meer kon tegenspreken of bevestigen. David Dalton heeft het tevens over een explosie in de mystificatie van James Dean na de dood van de acteur. In 1957 bracht Warner Bros. Studios, de productiemaatschappij waar James Dean bij was aangesloten, een documentaire over de acteur uit: *The James Dean Story*. Dalton noemt deze documentaire een *overloaded tearjerker*. Het zou een publiciteitsstunt zijn om het fenomeen James Dean te vereeuwigen in een product dat verkocht kon worden, in boeken, op posters of op lp-hoezen. De meeste goede vrienden van James Dean hebben zich volgens Dalton dan ook bewust buiten de documentaire gehouden.

De dood van Dean

De mystificatie van Dean kan dus voor een groot deel zijn ontstaan na zijn dood. Er zou zelfs gezegd kunnen worden dat de dood zelf heeft bijgedragen aan de grootsheid van Dean. In de documentaire *James Dean: The First American Teenager* uit 1975 zegt Kenneth Kendall, een maker van beeldende kunst: 'There is one wonderful thing about dead movie stars: they can't disappoint you. That is what all the alive ones are never capable of doing.'⁸ Dit citaat vat wellicht goed samen waarom James Dean als icoon vandaag de dag nog steeds bestaat. Naast het feit dat hij geen teleurstellend optreden meer kan geven in een film en hierdoor zijn imago als geweldige acteur veiliggesteld is, kan het beeld van Dean als jonge rebel haast niet meer veranderen. Waar andere jeugdidolen ouder worden en de wereld van volwassenen en senioren betreden, zal James Dean altijd de energieke adolescent met een eigen wil zijn. Het icoon is in deze zin verzegeld op het moment van zijn dood. Dit maakt ook dat hij tijdloos is: doordat Dean voor altijd jong is, konden en kunnen tieners van alle tijden zich met hem identificeren. In een interview zei Dean ooit zelf: 'There's only one true form of greatness for a man. If a man can bridge the gap between life and death, I mean if he can live on after he's died, then, maybe, he was a great man.' (Humphreys, p. 21) Er lijkt geen uitspraak beter van toepassing op het leven van Dean dan dit citaat van hemzelf. Ed Diener, Derrick Wirtz en Shigehiro Oishi spreken in hun onderzoek aan de Universiteit van Illinois in 2001 van het *James Dean Effect*.⁹ Ze onderzochten de waardering van een leven dat kort duurt, maar succesvol was en een leven dat lang duurt, maar onsuccesvol was. Als voorbeeld van het eerste namen ze het leven van James Dean. De deelnemers aan het onderzoek

waardeerden een kort succesvol leven als beter dan een lang onsuccesvol leven. Dit verschijnsel noemen de onderzoekers het *James Dean Effect*. Naar aanleiding van de conclusies van dit onderzoek kan worden gezegd dat ook dit zogeheten James Dean-effect bijgedragen heeft aan de icoonstatus van Dean. Uit het onderzoek blijkt dat mensen geneigd zijn om zijn leven als geslaagd en als voorbeeld te zien; dit heeft wellicht invloed gehad op de verwerving van icoonstatus. Aan de hand van deze bevindingen kan worden gezegd dat James Dean aan het begin van de ontwikkeling van de emanciperende jongeren vanaf de jaren vijftig heeft gestaan, maar dat hij niet de aanleiding tot die ontwikkeling was. De grootsheid waarmee hij tot op heden wordt gepresenteerd en de rol die hij vaak krijgt als 'eerste Amerikaanse tiener' moet niet letterlijk opgevat worden. Vóór Dean waren er al ontwikkelingen in de emancipatie van jongeren en vóór Dean waren al andere rolmodellen voor de veranderende jeugd. Toch is Dean van grote invloed geweest. Hij was degene met wie veruit de

'Waar andere jeugdidolen ouder worden en de wereld van volwassenen betreden, zal James Dean altijd de energieke adolescent met een eigen wil zijn'

meeste jongeren in het begin van de opkomende jongerencultuur zich konden identificeren. Misschien zit de kracht van Dean als icoon en de reden dat hij nog steeds kenmerkend is voor deze periode wel in dat woord: 'identificeren'. Hij was niet de eerste die opzoek was naar een andere levensvervulling dan de generatie van zijn ouders, maar hij was wel de eerste bekende persoon die tot uiting bracht waar veel jeugd behoefte aan had en waar veel jeugd mee worstelde. Eerder in dit artikel is het spanningsveld tussen structuralisme en individualisme beschreven en is getracht de uniciteit van Dean aan te tonen. Naar aanleiding van de bevindingen in dit artikel kan gezegd worden dat de ontwikkeling van opkomende jongerenculturen in de jaren vijftig eerder een structuur was dan een unieke gebeurtenis die begon door James Dean. De meningen zijn verdeeld over de vraag of Dean een unieke acteur was, maar ik durf te stellen dat hij geen unieke jongere was. Zoals hij was er namelijk nog een hele generatie. ■

Films

Kazan, E. (producent), Kazan, E. (regisseur) (1955). *East of Eden* (film). Verenigde Staten: Warner Bros.

Weisbart, D. (producent), Ray, N. (regisseur) (1955). *Rebel Without a Cause* (film). Verenigde Staten: Warner Bros.

⁷ Rawlins, J. O. (2013). Over his dead body: Hedda Hopper and the Story of James Dean. *Velvet Light Trap: A Critical Journal Of Film & Television*, (71), 27-41. doi:10.7560/VLT7104.

⁸ Connolly, R. (regisseur) (1975). *James Dean: The first American Teenager* (film). Verenigde Staten: Redemption USA.

⁹ Diener, E., Wirtz, D., Oishi, S. (2001). End effects of rated life quality: The James Dean Effect. *Psychological Science*, 12(2), 124-128. <https://doi.org/10.1111/1467-9280.00321>.